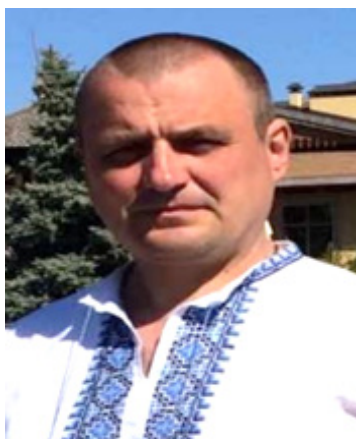

УДК 373.5.015.3:159.952.13+159.954.4]:001

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-150-155](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-150-155)**Шевченко Віктор Петрович,**

аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка, Україна

Viktor Shevchenko,

Graduate Student at the Department of General

Pedagogy and Andragogy,

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: shevchenkoviktor29@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0009-0001-5374-1596>

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА УЯВИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A Проаналізовано проблематику розвитку уяви та пізнавальної діяльності за допомогою дослідницької діяльності. Розглянуто вплив здобутих знань, віку, особистих якостей старшокласників на дослідницьку діяльність. Показано важливість запровадження інтерактивних завдань, методів, дослідницької діяльності на уроках для всебічного розвитку особистості. Оскільки дана проблематика є актуальною, то розгляд даного питання є необхідним. Наразі, багато науковців досліджують дане питання для покращення освітнього процесу, для винайдення нових навчальних прийомів. Визначено необхідність запровадження досліджень в освітній процес, вплив дослідницької діяльності на життєвий шлях, розвиток пам'яті, навичок, уяви, вмінь, уваги старшокласника.

Ключові слова: старшокласник; дослідницька діяльність; уява; пізнавальна активність; мислення; розвиток

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY AND IMAGINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS WITH THE HELP OF RESEARCH

S This article analyzes the problems associated with the development of imagination and cognitive activity through research. The impact of the acquired knowledge, age, and personal qualities of high school students on the research activity is considered. The importance of introducing interactive tasks, methods, and research activities in lessons for comprehensive personality development is shown. Because this issue is relevant, its concern is necessary. Currently, many scientists are considering this issue to improve the educational process and to invent new educational techniques. Considered the need to introduce research into the educational process, the impact of research activity on the life path, and the development of memory, skills, imagination, abilities, and attention of high school students.

The importance of a high school student's self-governing work, desire for learning, self-development for acquiring the necessary skills, and professional qualities for a future profession is explained. The relationship between thinking and cognition is explained. The concept of "Research skill" is revealed. The purpose of the research activity is determined, and the difference between self-governing research and research activity is considered.

Keywords: high school student; research activity; imagination; cognitive activity; thinking; development

Актуальність проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Нині актуальним є питання навчання та розвитку покоління сучасних старшокласників. Світ ставить перед нами нові вимоги щодо організації та проведення уроку. Тому, безперечно,

правильний розвиток пізнавальної активності та уяви старшокласників є необхідним складником для правильного розвитку та формування особистості. Без правильного індивідуального підходу до учня, дослідницької діяльності, без творчого мислення, старшокласнику буде

складно в подальшому навчанні. Зокрема, чим частіше буде застосовуватись дослідницька діяльність у шкільний і позаурочний час, тим ефективніше відбуватиметься навчання та розвиток старшокласника. Важливо, щоб учитель показував учням зв'язок навчальної дисципліни з іншими науками та зв'язок предмету з повсякденним життям, щоб учень умів правильно застосовувати здобуті знання на практиці. Важливими завданнями старшокласників виступають: успішне закінчення навчання, обирання майбутньої професії, поєднання хобі та інтересів, організація правильного саморозвитку та дозвілля.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Оскільки дана тема є, безперечно, важливою, то наявна велика кількість досліджень і праць. Автори, як-от: О. Ващенко, Л. Виготський, Ю. Бабанський, М. Махмутов, Г. Костюк, М. Скаткін, Г. Щукіна, досліджували поняття «пізнавальна активність». Вченими було досліджено різні аспекти розвитку пізнавальної діяльності та уваги учнів. Наукові дослідження показують, що на розвиток особистості впливають безліч факторів, зокрема і наявність дослідницької діяльності на уроках. Тому її застосування на уроках є необхідним для правильного розвитку особистості.

Н. Білик, І. Добряк підкреслюють, що сучасна школа нині не тільки забезпечує дитину доступом до навчальних матеріалів, вона виховує та, головне, – готує її до життя. Конкурентоспроможна, всебічно розвинена особистість – це результат праці вчителів початкових класів, класного керівника та кожного вчителя-предметника [1]. Серед великої кількості вправ і методик кожен учитель обирає ті, які на його думку, дозволяють досягти максимально результативної взаємодії з учнями в цілому та з кожним окремо. Нова українська школа також робить наголос на взаємодії з учнями, формуванні ключових компетентностей і принципів саморозвитку, самореалізації та самоствердження [там само].

Наприклад, О. Вовченко, Г. Гончарова, З. Канівець розкривають особливості застосування методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) в закладі загальної середньої освіти в межах дослідно-експериментальної діяльності. Проілюстровано основні складники програми даної дослідно-експериментальної діяльності. Продемонстровано особливості впровадження методики CLIL та представлено

проміжні результати моніторингових досліджень у рамках дослідно-експериментальної діяльності. Розкрито специфіку уроку-CLIL як предметно зорієнтованого, інтерактивного, побудованого на дослідженні та експерименті. Визначено як одну з проблем: дефіцит адаптованого до українських освітніх реалій і потреб відповідного навчально-методичного забезпечення для уроків-CLIL [3].

Погоджуємося з О. Лучаніною, що важливим нині є формування не лише професіонала-виконавця, а також і професіонала-дослідника, здатного легко адаптуватися до нових умов завдяки володінню дослідницькими вміннями. Професійна підготовка магістра з професійної освіти, здатного до компетентної й ефективної дослідницької діяльності на рівні професійного стандарту, вимагає дослідження сучасних освітніх підходів, їхнього нового змісту, впливу на особистість магістра. На думку автора, не може бути однозначного підходу до вирішення проблеми розвитку дослідницької компетентності магістрів із професійної освіти. Здійснено спробу довести ефективність реалізації андрагогічного підходу, який сприяє розвитку відповідальності за навчання магістрів як представників дорослого покоління, яке свідомо продовжує вищу освіту [7].

Отже, приходимо до висновку, що й у житті кожного старшокласника наявні мотиви, інтереси, цілі. Чим більше учень взаємодіє з навколишнім світом, тим більше розвивається його дослідницька діяльність.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується означена стаття

У даній статті розглядаються особливості розвитку уяви, пізнавальної діяльності у старшокласників, розкривається зв'язок дослідницької діяльності та пізнавальної активності старшокласника. Розглянуто вплив інтерактивних технологій, різних методів на розвиток старшокласника. Оскільки дослідницька діяльність є однією з провідних у діяльності учня, то зростає необхідність вивчення даної проблеми.

Метою статті є визначення основних умов розвитку пізнавальної активності та уяви старшокласника при дослідницькій діяльності.

Викладення основного матеріалу. При впровадженні дослідницької діяльності в освітній процес необхідно враховувати ті досягнення з педагогіки, психології, філософії, що були здобуті раніше [10, с. 8].

Останнім часом усе більше науковців цікавляться даним питанням, розглядають шляхи впровадження дослідницької діяльності в освітній процес. Дослідження є дуже важливими у житті старшокласника, завдяки яким учні отримують нові знання, покращують комунікативні навички, розвивають уяву. Якщо людина займається дослідницькою діяльністю, то вона прагне до пізнання [там само, с. 9].

Необхідно, щоб учень усвідомлював, для чого йому потрібна дослідницька діяльність у житті. Завдяки дослідженням учень розвиває пізнання, визначає цілі, мету, має мотивацію. Розвиток учня полягає в здатності ставити собі задачу й уміти знаходити рішення. Тому починає знаходити ефективніші та кращі шляхи для вирішення проблеми [там само, с. 13].

Варто пам'ятати, що головним при дослідницькій діяльності є розвиток особистих і професійних якостей старшокласників, а не отримання нового результату. У шкільному процесі головне завдання дослідницької діяльності – набуття нових знань, умінь, навичок, у той час, в науці – знаходження нових ідей [там само, с. 14].

Потреба у дослідницькій діяльності є мотивацією людини до вивчення нового. Поєднання всіх сфер діяльності людини створює гармонічні умови для впровадження дослідницької діяльності.

Зовнішня мотивація особистості включає в себе бажання стати активним членом суспільства; відповідати вимогам суспільства, отримувати схвалення за власні досягнення. Внутрішня мотивація – інтерес до процесу дослідження; бажання поглибити знання [8, с. 4].

При постановці питання учню важливо враховувати його попередній досвід, вікові можливості, наявність необхідних знань. Чим більше старшокласник буде тренуватися, саморозвиватися, тим більше його дії будуть доходити до автоматизму та можуть стати навичками. Тому у педагогічній літературі наявні прийоми для формування необхідних умінь в учнів. Наприклад, як пояснити вирішення задач, як впровадити дослідницьку діяльність в освітній процес, наведені рекомендації та практичні поради [10, с. 19].

У старшокласників відбувається активний розвиток практично в усіх сферах. Наявне становлення світогляду, з'являється активна життєва позиція, часто змінюються інтереси, учні

прагнуть навчатися, щоб вступити на омріяну спеціальність у майбутньому. У даному віці для особистості важлива підтримка оточуючих, їхня похвала. У цьому віці людина визначає свої цілі, формує ідеали, ставить пріоритети, обирає майбутню професію. Якщо старшокласник ставить собі мету, то має прикласти багато зусиль, займатись саморозвитком, щоб досягнути бажаного. Тому пізнавальна діяльність спонукає старшокласника до саморозвитку, що є чудовим для формування особистості. Завдяки пізнавальній діяльності у старшокласника з'являється допитливість – особлива зацікавленість, заглиблення [5, с. 172].

Із практичної точки зору, старшокласники проявляють дослідницьку діяльність по-різному: дослідженні навколишнього світу, вигадування вирішення питань, знаходженні нової інформації, участі в олімпіадах, конкурсах. Активна дослідницька позиція учня впливає не лише на розвиток розумових здібностей, а й на повсякденне життя. Можна сказати, що в особистості розвивається дослідницька поведінка, яка проявляється в різних сферах [2, с. 3].

Учитель, у першу чергу, сильно впливає на учнів, показуючи їм гарний приклад, що спонукає учнів до прагнення досягнення цілей. В учнів проявляються мотиви, які відіграють вкрай важливу роль. Важливо показати учню необхідність навчального предмета в житті, його значущість, привабливість, правильно поєднати методи та форми роботи на уроці, щоб створити гармонійну атмосферу для отримання нових знань, що забезпечує процес розвитку особистості в усіх життєвих сферах.

Система освіти суттєво змінилася, що, потребує зміни методів навчання, впровадження сучасних методик. Якщо учень буде цікавитися дослідженнями, робитиме перші кроки в науку, навчиться аналізувати, порівнювати знайдену інформацію, то йому буде простіше адаптуватися до дорослого життя. Саме тому старшокласнику необхідно оволодіти всіма необхідними компетенціями [9, с. 97].

Інтерактивне навчання також відіграє неабияку роль у формуванні особистості. Воно передбачає роботу вчителя не з однією особою, а з усім класом, тим самим спонукаючи учнів до спілкування та мислення. Це застосування творчості для пошуку відповіді на поставлене запитання, впровадження плану. Можна активно впроваджувати в таких формах роботи: вікторинах, змаганнях,

конкурсах. Використовуючи ці форми роботи, відбувається активний розвиток особистості, формуються нові знання [5, с. 173]. Якщо учень виявляє зацікавленість до певних наук, то вчитель має допомогти учню, дати необхідні поради для вивчення, та врахувати вікові особливості учня.

Головне для старшокласника – мати авторитет, спілкуватись з однолітками, мати ідеалів і мрії. Рівень пізнавальних здібностей старшокласника залежить від рівня розумових здібностей. Чим більше дослідницької діяльності в житті старшокласника, тим більше відбувається розумовий розвиток учня. Старшокласник отримує нові знання, навички, здібності, збагачує свій словниковий запас. Формуються індивідуальні інтереси учня, відбувається диференціація знань. За допомогою пізнавального інтересу значною мірою покращується уява та увага. Увага залежить від пізнавальної діяльності, провідних мотивів особистості. Учні часто не встигають навчатися через особисті проблеми, позанавчальну діяльність, гуртки. Тому надзвичайно важливо правильно вміти розподіляти час, щоб встигати виконувати те, що заплановано. Для розвитку пізнання важливе правильне мислення. Для мислення характерні наступні ознаки: згадування вивченого матеріалу, пошук зв'язку між різними навчальними предметами, зв'язку з навколишнім світом, застосування різних підходів для знаходження відповіді на питання. Коли вчитель ставить проблемне питання, учень намагається самостійно знайти на нього відповідь, застосувати творчий підхід, тим самим уявляючи себе дослідником, що виконує пошуковий процес. Важливо мати гарну самооцінку та гарні знання, оскільки помилки у мисленні виникають саме через нестачу знань і досвіду [4, с. 392–393].

Дослідницькі вміння – необхідні навички, знання, вміння, які необхідні для правильної організації, формування, впровадження діяльності в освітній процес. Знання та вміння формуються поступово, впродовж усього навчання, та життя загалом [6, с. 89]. Прагнення до отримання нових знань і навичок наявне в людини ще й із самого дитинства, коли вона робить перші кроки, вивчає кольори, досліджує світ. Завдяки впровадженню вчителем дослідницької діяльності відбувається процес формування пізнавальної діяльності та уваги. Розвивальне навчання спрямовує старшокласників на активний особистісний, інтелектуальний розвиток, формування нових

знань завдяки певним цікавим видам роботи [там само, с. 90]. Наразі, з'являється ще більше цікавих сучасних прийомів, які можна застосувати в освітньому процесі сучасному поколінню. Дослідницька діяльність є цікавою для учнів, завдяки якій активно розвивається пам'ять, мислення, уява. У загальному дослідницька діяльність характеризується отриманням нових знань, застосуванням цікавих навчальних прийомів, активним розвитком особистості, розвитком пізнавальної активності, уяви [там само, с. 91].

Мислення – головне джерело отримання нових знань. Очевидно, що отриманий результат не можна визначити заздалегідь, оскільки кожний учень розвивається по-різному. Завдяки творчому підходу можна отримати чудові результати. Усі отримані результати в науковій сфері досягнуті завдяки глибоким знанням і застосуванню мислення, уяви, творчого підходу.

У дослідницькій діяльності обов'язковою умовою є отримання результатів, засвоєння нових знань, розвиток мислення, уяви, застосування здобутих раніше навичок на практиці. При дослідженні проблемного питання, учень має правильно підібрати джерела, проаналізувати всі етапи виконання роботи. Ефективним є робота в групах при дослідницькій діяльності, оскільки учні можуть ділитися своїми думками, знаннями з іншими, ділитися результатами наукових пошуків.

Мета дослідницької діяльності – знайти вирішення до проблемного питання, розвинути нові навички, здібності в учнів, розвивати мислення, уяву, пам'ять. Дослідницьку діяльність можна вважати як перші кроки учнів в науковий світ, прагнення до пізнання. Відмінність самостійного дослідження від дослідницької діяльності на уроках полягає в тому, що при самостійному діяльності учні виконують завдання вдома, виконуючи вказівки вчителя, а при дослідницькій діяльності на уроках дослідження виконуються з участю вчителя [там само, с. 92].

Висновки. Отже, дослідницька діяльність відіграє важливу роль у житті старшокласника, без неї в учнів не буде розвиватися необхідним чином увага, пам'ять, мислення. Вкрай важливим є запровадження вчителем інтерактивних завдань, дослідницьких проєктів, квестів, вікторин, щоб розвивати пізнавальні процеси учнів. Для розвитку уяви можна застосовувати різні ігри, як вигадування асоціацій, використовувати метод

проектів, методи групової роботи, метод мозкового штурму тощо. Без розвитку важливих складників для розвитку цілеспрямованої особистості не буде правильного розвитку. Тому навчатися необхідно кожній людині незалежно від її віку.

Проаналізувавши літературу та наведену в ній інформацію, можемо стверджувати про те, що застосування дослідницької діяльності та інтерактивних елементів на уроках є вкрай важливим для розвитку мотивації, пізнавальної зацікавленості старшокласників. Інтерактивні методи та дослідницька діяльність допомагають учням саморозвиватися, здобути необхідні навички, навчають творчо мислити, згуртовують колектив. Дослідницьку діяльність необхідно впроваджувати, зважаючи на вік учнів, їхні інтереси.

Тому в *подальшому* плануємо визначити вплив різних методів навчання на розвиток дослідницьких умінь старшокласників, розглянути етапи розвитку пізнавальних процесів старшокласників.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І., Добряк І. В. Сучасний урок: 50 способів порефлексувати : електрон. навч.-метод. посіб. Полтава : ПОІППО ім. М. В. Остроградського, 2021. 74 с. URL: <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/513>
2. Ващенко Л. С. Розвиток дослідницьких умінь старшокласників в умовах профільної школи. *Біологія і хімія у рідній школі*. 2017. № 3. С. 23–27.
3. Вовченко О. М., Гончарова Г. С., Канівець З. М. Методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у дії (за результатами дослідно-експериментальної діяльності). *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 5 (206). С. 113–118.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Калюжна Ю. Особливості розвитку пізнавальних інтересів підлітків та старшокласників. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 19. С. 171–176.
6. Лиходєєва Г. В. Навчально-дослідницькі уміння та дослідницька діяльність учнів у психолого-педагогічній літературі. *Дидактика математики: проблеми і дослідження*. 2007. Вип. 27. С. 89–94. URL: http://dm.inf.ua/_27/89-94%2027_2007.pdf
7. Лучанінова О. П. Сучасні підходи до розвитку дослідницької компетентності магістрів з професійної освіти у процесі підготовки кваліфікаційної роботи. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2022. № 5 (206). С. 10–15. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-10-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-10-15) URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/267337>
8. Носачов В. В., Ключник І. Г. Організаційні форми і принципи формування дослідницьких умінь учнів у

навчанні геометрії. *Наукові записки молодих учених*. 2023. № 12. С. 1–10.

9. Хоменко О. В. Дослідницька діяльність на уроках української мови та літератури як засіб формування ключових компетенцій учнів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 96–101.

10. Ягенська Г. В., Степанюк А. В. Формування дослідницьких умінь школярів у галузі природничих наук (друга половина XX – початок XXI століття) : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 282 с.

References

1. Bilyk, N. I., & Dobriak, I. V. (2021). *Suchasnyi urok: 50 sposobiv porefleksuvaty [Modern lesson: 50 ways to reflect]*: elektron. navch.-metod. posib. Poltava: POIPPO im. M. V. Ostrohradskoho. Retrieved from <https://ed.poippo.pl.ua/handle/022518134/513> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, L. S. (2017). Rozvytok doslidnytskykh umin starshoklasnykiv v umovakh profilnoi shkoly [Development of research skills of high school students in the conditions of a specialized school]. *Biolohiia i khimiia u ridnii shkoli [Biology and chemistry at native school]*, 3, 23-27 [in Ukrainian].
3. Vovchenko, O. M., Honcharova, H. S., & Kanivets, Z. M. (2022). Metodyka predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u dii (za rezultatamy doslidno-eksperymentalnoi diialnosti) [Methodology of subject-language integrated learning (CLIL) in action (based on the results of research and experimental activities)]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (206), 113-118 [in Ukrainian].
4. Dutkevych, T. V. (2012). *Dytiacha psykholohiia [Child psychology]*: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Kaliuzhna, Yu. (2017). Osoblyvosti rozvytku piznavalnykh interesiv pidlitkiv ta starshoklasnykiv [Peculiarities of the development of cognitive interests of teenagers and high school students]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 19, 171-176 [in Ukrainian].
6. Lykhodieieva, G. V. (2007). Navchalno-doslidnytski uminnia ta doslidnytska diialnist uchniv u psykholoho-pedahohichnii literature [Educational and research skills and research activities of students in psychological and pedagogical literature]. *Dydaktyka matematyky: problemy i doslidzhennia [Didactics of mathematics: problems and research]*, 27, 89-94. Retrieved from http://dm.inf.ua/_27/89-94%2027_2007.pdf
7. Luchaninova, O. P. (2022). Suchasni pidkhody do rozvytku doslidnytskoi kompetentnosti mahistriv z profesiinoi osvity u protsesi pidhotovky kvalifikatsiinoi roboty [Modern approaches to the development of research competence of masters in professional education in the process of preparing a qualification paper]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 5 (206), 10-15. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-10-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-10-15) URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/267337> [in Ukrainian].
8. Nosachov, V. V., & Kliuchnyk, I. H. (2023). Orhanizatsiini formy i pryntsyipy formuvannia doslidnytskykh umin uchniv u navchanni heometrii [Organizational forms and principles of formation of students' research skills in teaching

geometry]. *Naukovi zapysky molodykh uchenykh [Scientific notes of young scientists]*, 12, 1-10 [in Ukrainian].

9. Khomenko, O. V. (2021). Doslidnytska diialnist na urokakh ukrainskoi movy ta literatury yak zasib formuvannia kliuchovykh kompetentsii uchniv [Research activities in Ukrainian language and literature classes as a means of forming key student competencies]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (21), 96-101 [in Ukrainian].

10. Yahenska, G. V., & Stepaniuk, A. V. (2021). *Formuvannia doslidnytskykh umin shkolariv u haluzi pryrodnychykh nauk (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Formation of research skills of schoolchildren in the field of natural sciences (second half of the 20th - beginning of the 21st century)]*: monohrafiia. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.02.2024*